

EROS ȘI AGAPE ÎN PRODUCȚIA CULTURALĂ A SECOLULUI AL XVIII-LEA TRANSILVĂNEAN

PETRE DIN

Obiectul acestui studiu încearcă să ofere imaginea unei realități complexe, contradictorie în care sensibilitatea colectivă, prezentă și în paginile cărților, a înregistrat pulsul tranziției dinspre o societate tradițională bazată pe o iubire creștină, spre una modernă, al cărei univers intim a făcut posibilă apariția Erosului. Secolul al XVIII-lea găsește Țările Române foarte aproape de linia de hotar ce despărțea Europa Luminilor de “cealaltă Europă”, a despotismului oriental.¹ Lumea românească se înfățișează în plină preschimbare vizibilă mai ales în “mutație de sensibilitate”, în timp ce în planul socio-economic al activităților umane, schimbarea este mai lentă dar la fel de sigură. Ocupându-se preponderent de toate aspectele vieții umane, biserica nu a omis universul intim și sufletească al membrilor săi și al societății românești. Sensul iubirii propovăduit de biserică este unul creștin, al cărui mesaj cuprindea credința, nădejdea și mulțumirea sufletească. La aceasta se asociază și condițiile dure ale existenței, greutatea muncilor de fiecare zi și grijile și nevoile cotidiene care nu lăsau prea mult loc pentru afecțiune, tandrețe și enfuziuni sentimentale. Iubirea creștină, idee omniprezentă în discursul confesional a fost reiterată în catehisme (ca în Catehismul cel mare, Blaj, 1783, cu un capitol *Despre dragoste* și în câteva *Cuvinte de învățătură pentru dragoste*). Unul dintre acestea se constituie într-un veritabil elogiu al iubirii creștine: “O, fericită dragoste! Fericiti cei ce te arată și te iubesc și pe tine! O, fericită dragoste, dătătoare tuturor bunătăților! O, fericită dragoste! Fericit omul și de trei ori fericit cel ce te-a câștigat din curată inimă și ființă”.² În pofida acestui fapt, deși tinerii nu aveau un cuvânt hotărâtor în alegerea partenerului de viață, nu se poate nega existența în cultura țărănească a sentimentului (atât de tonifiant - Erosul) erotic.

Dar, în mediile populare, când se vorbește de dragoste, se vorbește despre ceva care “se face și nu despre ceva care se simte”.³ Apoi, accepțiunea lui “a face dragoste” era sinonimă cu cea de “a face curte”.⁴ Dincolo de aceste considerente suntem tentați să vedem că acest mod de cunoaștere umană nu se rezuma doar la discuții pur spirituale. Tinerii își manifestă afecțiunea reciprocă prin gesturi, atingeri, pișcături, strângeri de mâini, dar și prin dezmierdări și drăgălășenii care produceau senzații plăcute, deloc neglijabile.⁵

Specific societăților preindustriale este căsătoria precoce, excepție de la această regulă nefăcând nici spațiul românesc. Căsătoriile la o vârstă fragedă a fost una dintre problemele epocii, motiv pentru care legiuitorii au încercat să impună anumite limite de vârstă. În acest sens o prevedere bănățeană din 1787 admitea minim 16 ani pentru băieți și 12 ani pentru fete. Frecvența căsătoriilor contractate sub această vârstă se înțelege și dintr-o “Poruncă pentru nevrednică căsătorie” răspândită doi ani mai târziu în Transilvania, ce acuza faptul că “prea mulți tineri având 14-15 ani se căsătoresc cu fete de 10-11 ani, socotind că prin aceasta mai bine vor putea ține casa și economia ei, și nădăjduind că vor fi scăpați de recruție”.⁶ Căsătoriile de acest gen excludeau din start orice semnificație erotică și, mai mult, aveau urmări nefaste în dezvoltarea partenerilor încă nematurizați. Încercând un semnal de alarmă asupra acestor consecințe, o foaie volantă din 1789, arată că această căsătorie nu numai sănătatea omului o slăbește și creșterea cea după fire o aprobește și împiedică doar încă și toată vrednicia bărbătească de la unii ca aceștia de unde urmează și însoțirii cei de obște ai statului celui omenesc mare pagubă și scăderi.⁷ Semnificativ sub aspectul tipologiei iubirii este un manuscris din 1742 ce conține 346 din care 56 erau acoperite cu pilde ce gravitau în jurul comportamentului erotico-sexual: Pentru omorârea poftelor; Pentru că iubitorii trupului nu vor moșteni împărăția cerului; Pentru un bărbat cu femeia care au păzit curăție până la sfârșit.⁸ Toate aceste pilde semnifică în fapt doctrina iubirii creștine ce conținea următoarele valori: credința, nădejdea și mulțumirea sufletească. Constituirea cuplului familial corespundea și unei crize erotice, la care făcea poate aluzie Petru Maior atunci când critica pe aceia “care numai pofta cea dobitocească vreau să se

¹ Șt.Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, 1990, p.207

² Biblioteca Academiei Române, col.manuscrise, mss.rom 1600, f. 12v-16, apud Șt.Lemny, *op.cit.*, p.79

³ Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne*, P.U.C., Cluj Napoca, 1997, p.179

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*

⁶ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p.34

⁷ G.Potra, *O foaie volantă ardeleană*, apud Șt.Lemny, *op.cit.*, p.76

⁸ G.Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, 1967, p.63-67

căsătorească.”⁹ Cu toate acestea mariajul rămânea, în esență, ceea ce a fost mai înainte: un acord de conviețuire întemeiat pe cerințele “economiei familiale”, o convenție realizată sub pavăza prescripțiilor sociale și a tranzacțiilor prealabile în care părinții aveau un rol hotărâtor. Imaginea “acordului” ce s-a manifestat la nivelul mentalităților este evidențiat și în scrisoarea unei femei din Moldova către soțul ei, aflat în Transilvania: “dau știre cum eu-s beteagă și de casă nu-s de a ține, iar tu, de-ți va trebui femeie, tu să-ți iai altă femeie: de mine să fii iertat pe veci și mă iartă și tu, că eu am bolnăvit: deci de acum mie bărbat nu-mi mai trebuiește până la moartea mea”.¹⁰

Dincolo de morala creștină, ambianța epocii era impregnată de inegalitatea dintre sexe în interiorul cuplului concretizată prin recunoașterea poziției privilegiate a bărbatului. Un exponent al acestei idei a fost și Petru Maior atunci când afirma: “adevărat bărbatul e cap muierei”, fiind obligat “cu milă să poarte grijă de ea”.¹¹ În sprijinul acestei idei “*Îndreptarea legii*” îngăduia bărbatului “să-și bată muierea cu pumnul sau palma aceea nu se chema că este vrășmășie asupra ei”.¹² Perpetuate până târziu, în plin secol XVIII și dincolo de hotarul său, asemenea realități au făcut ca sensibilitatea să resimtă acut ambianța specifică a cuplului, și ca libidoul să funcționeze cu deosebire sub povara acoperișului familial. Dar criza era inerentă și ea s-a produs prin disocierea treptată a sexualității de procreație, prin triumful voluptății și abaterea de la liniile de conduită zonaționate de societatea medievală.¹³ Primele momente ale abaterii de la cursul tradițional al moralei sunt avorturile și nașterile ilegite, indicator al relațiilor preconjugale.¹⁴ Cu toate interdicțiile bisericești, practicile de abandonare a copiilor și avorturile au continuat să constituie o problemă în viața societății. Pravila de obște a lui Iosif al II-lea, din 1788 stipula: pentru “izgonirea și stârpirea rodului trupesc”, pentru vina “lepădării de prunc” se instituie “prinsoare vremelnică”.¹⁵ În ciuda măsurilor, în 1797, se constata un număr mare de avorturi în regiunea graniței Banatului.¹⁶ Cu toată opoziția față de abaterile de la morala creștină, lumea era nevoită în cele din urmă să tolereze nașterile ilegite, făcând dovada noilor orizonturi afective. Avorturile și nașterile ilegite erau și un simptom al relațiilor preconjugale ce subminau lent vechile structuri, încă puternice. Ele ne introduc în interiorul unei sensibilități ce trăia întru tentațiile erotice și senzuale, pe de-o parte, și constrângerile codului etic tradițional, ce interzicea raporturile dintre parteneri înaintea constituirii legale a cuplului, pe de altă parte. Procesul își are originea în condițiile ce au dus la realizarea mariajului la o vârstă fragedă și ca rezultat al convențiilor stabilite fără acordul cuplului. Era firesc, de aceea, ca maturizarea partenerilor să genereze cu timpul căutarea satisfacției erotice în raport cu propriile preferințe cel mai adesea în afara cuplului. Dorința de a iubi a resimțit acut noul pas al evidenței liniei erotice, finalizat prin biruința lui Eros - iubire și pasiune - și marginalizarea lui Agape, iubire creștină. Acest fapt nu este ușor de descifrat în spațiul transilvănean în pofida trecerii dinspre “Mica Europă” spre “Marea Europă”, după afirmațiile lui Chanu,¹⁷ care înnoiește sensibilitățile afective. Prudența manifestată în această comunicare este întărită și prin sugestia lui Virgil Cândea care afirma: “limbajul creației populare păstrează un val de taină peste conceptul de Agape și de pudoare peste cel de Eros în sensibilitatea tradițională românească”.¹⁸

Fenomen mult mai târziu, erotismul este la noi - conchidea el - un subprodus al modernizării, cu motivații exterioare așezării genuine a sufletului românesc.¹⁹ Dacă rațiunea a fost cea care a călăuzit viața oamenilor, tot rațiunea a fost cea care a făcut posibilă întâlnirea cultului rațiunii cu instalarea prograssivă a Erosului.²⁰ O dată cu manifestarea sentimentului și pasiunii umane la sfârșitul secolului al XVIII-lea, asistăm la înnoirea limbajului adecvat acesteia, întocmai ca în fenomenul general european, unde, după 1780 “dragostea începe să figureze printre motivele invocate de tineri în justificarea căsătoriei”.²¹ Nimic mai firesc în acest context ca erosul să se desprindă din paginile cărților și să străbată sufletele tinerilor făcând ca atmosfera secolului să fie mai respirabilă. Sugestiv în acest sens este un manuscris de la mijlocul secolului al XVIII-lea cu versuri erotice scrise dintr-o dragoste fierbinte pentru a sugera idila dintre o “leliță și un bădiță” în care dragostea însăși este definită drept

⁹ Școala ardeleană, ed. Florin Fugariu, București 1983, p.844

¹⁰ Nicolae Iorga, *Scrisori de femei*, Vălenii de Munte, 1932, p.28-29

¹¹ Școala ardeleană, vol.II, p.845

¹² *Ibidem*

¹³ Michel Foucault, *Histoire de la sexualité*, vol.I, Gallimard, Paris, 1976, p.41

¹⁴ Pompiliu Samarian, *Medicină și farmacie în trecutul românesc*, vol.III, București, 1938, p.238

¹⁵ Școala ardeleană, vol.I, p.140

¹⁶ Nicolae Bocșan, *op.cit.*, p.35

¹⁷ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, vol.I, București, 1986, p.34

¹⁸ Virgil Cândea, *Introducere la Denis de Raugemont, Iubirea și Occidentul*, București, 1987, p.XV

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ Cornelia Papacostea Danileopu, *Literatura în limba greacă din Principatele române*, București, 1982, p.194

²¹ Pierre Chaunu, *op.cit.*, vol.I, p.135

„garofița neramizată și diamantul neprețuit”.²² Drept urmare este clar că aventura sentimentală specifică noului secol a determinat un nou tip de discurs având în centru noțiunea de sentimente, pasiune, dragoste, care treptat va disloca universul intim, tradițional, bazat pe interes și respect creștin. Sursele care ne stau la îndemână atestă printre altele „delicte” în materie, „stricarea fecioriei”, „răpirea de fecioare”, sau chiar un fenomen care nu lasă nici un dubiu în privința noii aventuri intime și anume ibovnicia. Bastarzii erau o categorie aparte, destul de bine reprezentată, numiți „copii din flori” sau „feciorii de după gard”.²³ Fenomenul este o practică prezentă în viața comunităților rurale, astfel n-ar fi intrat într-o creației populare relevantă pentru starea moravurilor vremii:

„Vai de mine și de mine / Ce-mi fu a păți cu tine
Dară când pânza am bilit / Nu ești tu cel ce-ai veni?
Și m-ai luat cu cuvinte / Până ce m-ai scos din minte
Că cu minciuni el m-a luat / Și un galben mi-au giuruit
Până ce m-au amăgit / Și tot au zis că m-a lua”²⁴

Specific lumii rurale, erosul se finalizează în cele mai multe cazuri printr-o căsătorie și astfel adulterul - una dintre cele mai grave abateri de la prescripțiile „Sfintei Taine” a căsătoriei erau tot mai rar întâlnite tocmai datorită căsătoriei întemeiată pe dragoste și pasiune. „Preacurvia - explica *Filosofia cea lucrătoare* (Sibiu, 1800) care este când față legată cu căsătoria se împreună trupește cu alta și prin aceasta rănește dreptatea unei părți căsătorite și strică sfârșitul căsătoriei.”²⁵ Femeia vinovată pierdea zestrea și celelalte daruri primite de la bărbat fiind trimisă la mănăstire să-și plângă păcatele și în speranța că ea „se va înțelepți” - cum explică într-unul din numeroasele acte de despărțire.²⁶

Născută în afara convențiilor tradiționale, a căsătoriei cu deosebire, aventura lui Eros nu s-a terminat doar prin câștigarea unui alt loc în viața societății. Ea a sfârșit prin a înviora însăși viața de familie, aducându-i un suflu nou, un mai profund suport afectiv, o dată cu un început al afirmării demnității feminine. Intensa vehiculare a iubirii în spiritul pasiunii și al sfârșitului de secol al XVIII-lea românesc a alimentat din plin noile idealuri ce încolțeau în conștiințele vremii.

EROS AND AGAPE IN THE CULTURAL CONTEXT OF THE EIGHTEENTH CENTURY IN TRANSYLVANIA (Abstract)

This approach tries to reveal not only a complex reality but a contradictory one: the community sensibility moved from a traditional society based on Christian love to a modern one based on Eros. This study takes into consideration the two types of love: one based on the sacred ceremony of marriage and another beyond tradition.

By the end of the eighteenth century, love perceived as passion was an important part of emotional life.

²² Șt. Lemny, *op.cit.*, p.209

²³ Pompei Samarian, *op.cit.*, vol.III, p.238

²⁴ *Judecata vlădiciei*, în *Moldavia vodae Tragedia expressa*, ediție de Lucian Drâmba, Cluj, 1983, p.226-229

²⁵ *Școala ardeleană*, p.501

²⁶ V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol.II, București, 1982, p.24

